

УДК 347.961(09)(477)

НОТАРІАТ В УКРАЇНІ В СКЛАДІ РОСІЙСЬКОЇ ІМПЕРІЇ

Л. Шевчук

*Львівський національний університет імені Івана Франка
вул. Університетська, 1, 79000 Львів, Україна*

У статті проаналізовано організаційно-правові основи нотаріату, визначені російською судовою реформою 60-х років XIX ст., проведеною царським урядом і в Україні. З'ясовано, що Положення про нотаріальну частину 1864 р., незважаючи на всі його недоліки, створило в Україні окремий інститут нотаріату та визначило його місце як органу публічної діяльності в системі судового відомства.

Ключові слова: нотаріальна діяльність, інститут нотаріату, нотаріус, органи нотаріального самоврядування.

Історія нотаріальної діяльності на українських землях, яка до кінця XVIII ст. розвивалася, ґрунтуючись на власній правовій традиції, але з урахуванням позитивних впливів польської і німецької, а через них і французької правових систем, з XIX ст. нерозривно була поєднана з історією російського нотаріату, який унаслідок низького рівня економічного розвитку, панування кріпосного права, поєднання судової та адміністративної влади, розвивався значно повільнішими темпами.

Якою ж була система нотаріальних органів Російської імперії, а в її складі й України в кінці XVIII – початку XIX ст.? Як здійснювалася підготовка до нотаріальної реформи, внаслідок якої нотаріат був оформлений як окремий правовий інститут? Які були її негативні сторони і до яких наслідків вони привели? Ці питання є предметом цієї статті.

У 1775 р. імператрицею Катериною II для посвідчення особливо важливих угод при палатах цивільного суду, а згодом і при повітових судах було утворено окремі відділи кріпосних справ, які проіснували до 1866 р. [1, с. 6]. У кріпосних відділах (експедиціях) палат цивільних судів акти укладали без будь-яких обмежень. Угоди ж, що укладались у повітових судах, обмежувалися сумою в 300 крб. На чолі відділів для керування ними призначались особливі наглядачі, під началом яких був цілий штат чиновників, названих кріпосними писарями. Всі службовці призначалися тією установою, у кріпосному відділі якого вони повинні були працювати. За їхньою діяльністю наглядали члени і секретарі суду. Кріпосний порядок був обов'язковим лише для актів про відчуження нерухомого майна, кріпосних людей, рекрутських квитанцій, а решту актів повинні були лише заявлятися в кріпосних відділах. Кріпосний порядок здійснювався з дотриманням певних процедур: складення акта, що вносився в особливу «звітну книгу», яку подавали на розгляд суду. Після того, як суд пересвідчувався в особах контрагентів і в законності укладеної угоди, книгу з актом повертали наглядачеві, який вносив його «від слова до слова» в «кріпосну книгу». При здійсненні звичайної явки актів у кріпосних відділах перевірялася лише їхня дійсність і законність, після чого їх записували в книгу і надавали сили і значення кріпосного акта. Поряд з відділами кріпосних справ до укладення кріпосних актів було допущено інші урядові установи, зокрема військові правління, військові цивільні суди та ін. У 1820 р.

такий дозвіл отримав Одеський комерційний суд, а згодом і деякі інші комерційні суди (Ізмаїльський, Керченський). При цьому можливість укладення в них будь-яких угод не була обмежена жодною сумою і не залежала від належності контрагентів до торгового стану. Згодом і в повітах належне лише повітовим судам право посвідчення кріпосних актів було поступово надане й іншим місцевим установам, наприклад, міським магістратам і ратушам, торговим судам, митним чиновникам і становим приставам, поліцейським і повітовим управам тощо.

Поряд із переліченими органами для укладення кріпосних актів ще при Катерині II були введені окремі посади публічних (міських) нотаріусів і маклерів, яких обирали міські і торгові стани. До їхніх обов'язків входило посвідчення актів менш важливого значення. Крім них, у період з 1781 по 1846 рр. були встановлені посади приватних маклерів, маклерів прислуги і робітників; маклерів цехових управ і судових розправ [2, с. XLVI]. Загальних правил щодо призначення нотаріусів і маклерів не було. Вони вважалися державними службовцями, але права на присвоєння чинів не мали, платню не отримували, дисциплінарній відповідальності підлягали на рівні з іншими чиновниками. Всі їхні дії визнавалися публічними, санкціонованими державою, тому поняття «приватний» із назвою їхніх посад не узгоджувалося. Назва «приватний маклер» вказувала на те, що він перебував у певній визначеній частині міста. Маклерам і нотаріусам забороняли займатися торгівлею, брати участь у публічних продажах майна, відлучатися від місця виконання обов'язків. Загальним правилом було встановлено, що нотаріуси і маклери не мали права записувати у свої книги акти, які містили умови про продаж, поступку чи заставу нерухомого майна. У грудні 1765 р. першим київським нотаріусом було обрано купця В.Л. Москвітінова. Наступником його став купець Пірожков. Обирали їх російське купецтво міста Києва для здійснення протестів по векселях серед місцевих краян [3, с. 302].

Кожен нотаріус і маклер вів актову книгу і книгу грошових зборів. За кожну укладену угоду стягувалось мито в розмірі від 0,25% до 0,5% від суми договору чи опротестованого векселя. 25% від отриманих грошових сум нотаріуси і маклери залишали в своєму розпорядженні. Один із творців нотаріальної реформи Н.П. Перозіо, описуючи найпоширеніші зловживання в сфері нотаріальної діяльності, зазначав: «Прострочений протест, протизаконний акт, несправедлива умова, посвідчення незаконних боргових угод, приховування і розтрата мита, ствердження неправдивих підписів – все це явища, які часто трапляються в нашій нотаріальній дійсності. Жоден нотаріус не пересвідчується в особі і правоздатності клієнта, жоден не наглядає за законністю вчинюваних ним дій» [4, с. 19].

Оскільки нотаріуси і маклери перебували в підпорядкуванні різних відомств, контроль уряду за ними був ускладнений. У найнижчих адміністративно-територіальних одиницях Російської імперії за браком установ, компетенцією яких було вчинення тих чи інших нотаріальних дій, посвідченням приватних актів займалися волосні правління.

Із наведеного короткого огляду системи нотаріальних установ, що діяли в Російській імперії в кінці XVIII – до 60-х років XIX ст., можна зробити висновок, що головним її недоліком була цілковита відсутність чіткої планомірної і єдиної організації. Поряд із колишніми відділами кріпосних справ, що були у підпорядкуванні судових органів, існувала низка інших установ частково самостійного характеру, а частково пов'язаних з різними адміністративними органами і наділених однаковими правами і повноваженнями. Цілком зрозуміло, що така розкиданість і децентралізація нотаріальної справи, а також брак

правильного і добре організованого нагляду за нотаріальними установами, зумовила нагальну потребу в докорінній реформі всього інституту, спрямованої до об'єднання його в одну цілісну урядову установу, вільну від сторонніх впливів інших адміністративних і судових органів.

Реформи Олександра II, що охопили всі сфери державного життя Росії, торкнулися й організації публічної діяльності осіб, які займалися укладанням різного роду актів. Під час реорганізації старої судової системи в поле зору реформаторів несподівано потрапили кріпосні експедиції, які перебували при судах. Залишати їх у попередньому вигляді було несумісним із новою концепцією судоустрою, тому й вирішено реформувати весь нотаріальний інститут. 29 вересня 1862 р. імператор затвердив «Основні положення про перетворення судової частини в Росії» – основоположний для судової реформи нормативний акт, який відображав принципи побудови судової системи, прийняті наукою і практикою усіх європейських держав. Згідно із Загальними положеннями, місце діяльності нотаріусів було визначене «при судових установах» поряд із прокурорами, канцеляріями, судовими приставами, присяжними повіреними і кандидатами на посади при судовому відомстві. У ст. 91 було зазначено, що «в повітових і губернських містах перебувають нотаріуси, які видають під наглядом судових місць укладанням актів про відчуження і набуття майна і про різні зобов'язання. Обов'язки і порядок дій нотаріусів визначається окремим положенням». Об'сяг нотаріальних дій, що поклалися на мирових суддів, був обмежений посвідченням явочних актів. За злочини і проступки нотаріуси підлягали судові лише на підставі постанови судової палати. Отже, були визначені основні принципи установа і організації єдиного нотаріату. Буквальне тлумачення ст. 91 «Основних положень про перетворення судової частини в Росії» дає підставу зробити висновок, що законодавець не робив жодного розмежування між рухомим і нерухомим майном і мав твердий намір покласти на нотаріусів остаточне складення кріпосних актів, які до того, а саме з 1778 по 1866 р., здійснювалися у судових органах, в окремих відділах кріпосних справ. У цьому й полягала головна ідея, яку планувалося покласти в основу майбутнього Нотаріального положення.

Керуючись цією основною ідеєю, Другий відділ імператорської канцелярії, що його очолював з 1861 р. барон М.А. Корф, склав перший проект нотаріального положення, і влітку 1863 р. він був внесений в Державну Раду, та переданий на обговорення судовій комісії у складі 26 членів. З лютого по травень 1864 р. комісія провела вісім засідань, присвячених розгляду проекту барона Корфа [5, с. 81]. Погляди членів комісії з приводу основних питань розділилися і в результаті обговорення з'явилися два нові проекти, складені з урахуванням думок більшості та меншості.

Друга судова комісія, затверджена в 1865 р. для закінчення робіт із перетворення судової частини, розглядала нові проекти, маючи в своєму розпорядженні зауваження щодо проекту Положення про нотаріальну частину міністра фінансів Рейтерна, товариша міністра внутрішніх справ Тройницького і міністра юстиції Замятніна. Членам комісії і на цей раз не вдалося виробити спільного погляду з приводу основних принципів організації нотаріального інституту. В 1864 р. на посаду управляючого Другим відділом замість барона Корфа, який перейшов у Державну Раду, був призначений граф В.Н. Панін. Досить важко знайти логіку в цьому призначенні, оскільки граф В.Н. Панін, обіймаючи з 1841 р. по 1862 р. посаду міністра юстиції, зарекомендував себе принциповим борцем з якими би то не було

нововведеннями в судочинстві. А.Ф. Коні називав його управлінням міністерством юстиції анекдотичним, однак таким, що примусило багатьох розсудливих і корисних людей покинути міністерство [5, с. 81]. Г.А. Джаншиєв зазначав, що в період проведення реформ граф В.Н. Панін як міністр юстиції доклав немало зусиль, щоб спотворити основні начала судової реформи [5, с. 81]. Зазначимо, що В.Н. Панін очолював головний кодифікаційний орган недовго – до 1867 р., проте встиг багато дечого вчинити, щоб заслужити титул «лютого ворога нотаріату» [5, с. 81].

За його ініціативою проект барона Корфа в 1865 р. повернули для перегляду у Друге відділення імператорської канцелярії, де він був підданий ґрунтовній переробці. Все найкраще в ньому, все найбільш життєве і корисне під впливом різних і безпідставних страхів, без належного глибокого аналізу, без притаманного законодавцям передбачення, подібно сміттю, викидається і замінюється крижаним формалізмом, тяжким і неповоротким для комерційного обороту інститутом старших нотаріусів, невідомим законодавству європейських країн. Під впливом того ж Паніна щезає дуже необхідний для населення, з огляду на уникнення тяганини, інститут повітових архівів, зникає відомий інститут виконавчих надписів, який зумів за короткий час так високо піднести торговельне життя Європи – «інститут настільки ж важливий для торгового обороту, як світло, тепло, їжа і вода для всього живого» [6, с. 9].

Отже, В.Н. Панін склав власний проект Положення про нотаріальну частину і 25 січня 1866 р. передав його у Державну Раду. На засідання Об'єднаних Департаментів Державної Ради, що відбулись 16 і 20 лютого, 2 і 16 березня 1866 р. було обговорено всі подані матеріали в послідовності, запропонованій Паніним. Результатом цієї праці став єдиний проект Положення про нотаріальну частину. 14 квітня 1866 р. воно було затверджене імператором Олександром II. В основу Положення покладено нотаріальні закони Франції, Австрії і Баварії, унаслідок чого більшість його статей складені із залученням іноземного законодавства. Пояснювалося це новизною справи і браком хоч якогось емпіричного матеріалу про діяльність нотаріусів у Росії.

У затверджених 27 червня 1867 р. Правилах про порядок введення в дію «Положення про нотаріальну частину» було зазначено, що воно діє в тих місцевостях, де вже відкриті судові установи, передбачені судовими статутами 1864 р. Унаслідок цього Положення вводилось в дію у губерніях Російської імперії не одночасно. Наприклад, у Харківській губернії, Брахманському і Слово-яно-сербському повітах Єкатеринославської губернії Положення про нотаріальну частину вводилося з 1 вересня 1868 р.; в округах Одеського окружного суду, Єкатеринославського, Херсонського – 30 квітня 1869 р.; в Полтавській губернії – 10 квітня 1869 р.; в Бессарабській області – 1 грудня 1869 р.; в Чорноморському окрузі – 1 січня 1871 р.; в Чернігівській губернії – 1 червня 1874 р.; в Київській, Подільській і Волинській губерніях – 29 червня 1880 р.

Загалом Положення 1866 р. було прогресивним актом, оскільки запровадило досить цілісну систему нотаріальних органів і визначило їхню компетенцію. Із 217 його статей 41-ю визначався устрій нотаріальної частини. Водночас Положення мало й суттєві недоліки. Передусім до них належала невизначеність у правовому статусі нотаріусів (утім подібна проблема є і на сучасному етапі розвитку українського нотаріату). З одного боку, нотаріуси визнавалися посадовцями, що перебували на державній службі з присвоєнням їм рядового 8-го класу за посадою, однак без права присвоєння чинів і отримання пенсії (ст. 17 Нотаріального положення), а з іншого – вони визнавалися вільними

професіоналами, що діяли на комерційній основі (ст. 208). Самі нотаріуси нерідко висловлювали незадоволення і нарікання щодо свого подвійного становища, оскільки воно негативно відображалося не лише на роботі нотаріуса, але й на ставленні до нього суспільства (дещо подібну ситуацію у становищі нотаріусів спостерігаємо і нині). У тодішній пресі їх часто називали «пасинками Феміди» – адже діюче нотаріальне положення виділяло їх із загальної градації чинів міністерства юстиції і позбавляло тим самим усіх прав і прерогатив, якими користувались інші службовці судового відомства.

Компетенція нотаріусів визначалася ст. 65 Нотаріального положення. Нотаріус укладав різні нотаріальні акти, видавав виписки з актових книг і копії угод, посвідчував копії, справжність підписів, час пред'явлення документів нотаріусу, знаходження особи в живих, мирових і третейських записів, прохань; здійснював протести боргових векселів, свідоцтв, морських протестів, приймав на зберігання документи. В інтересах торгівлі для швидшого і зручнішого укладання комерційних угод у великих торговельних і портових містах Російської імперії і далі існували були маклери і нотаріуси.

Вимоги до кандидатів на посаду нотаріуса були більш ніж скромні: російське підданство, повноліття, незаплямованість судом чи громадським вироком і неперешкоди на державній чи громадській посаді. Крім того, окремим циркуляром міністра юстиції від 6 червня 1887 р. заборонялося обіймати посаду нотаріуса євреям. Друга умова – досягнення віку повноліття (21 р.) – визнавалася багатьма ученими і нотаріусами недостатньою. Пояснювалося це здебільшого тим, що беручи до уваги свою діяльність, нотаріус повинен бути вищою мірою людиною обачною і володіти всіма якостями, притаманними людині досвідченій і зрілій. Не можна стверджувати з упевненістю, що такими якостями володіє особа, яка досягла 21 року. Відтак обґрунтовували думку про те, що досить ризиковано доручати матеріальний добробут клієнтів людині, яка лише нещодавно вийшла з юнацького віку і не має ні достатніх знань, ні життєвого досвіду, і пропонувалося дозволити займати посаду нотаріуса лише за умови досягнення кандидатом 25-річного віку. Моральний ценз, встановлений Положенням, теж визнавався багатьма сучасниками нікчемним і пропонувалося підвищити критерії, яким повинні відповідати моральні якості нотаріуса. Варто також відзначити відсутність у Положенні про нотаріальну частину як обов'язкової вимоги до кандидата на посаду нотаріуса освітнього цензу: необхідно було лише пройти випробування в умінні правильно викласти суть угоди, в знанні форм нотаріального діловодства і необхідних для виконання функцій нотаріуса законів (ст. 15 Положення). Порівняння ст. 15 Положення про нотаріальну частину із відповідними узаконеннями розвинутих європейських країн дає змогу зрозуміти причини тої великої різниці, яка на початку ХХ ст. існувала між особистим складом російського нотаріального інституту і нотаріальними інститутами тих країн.

Значним недоліком Положення 1866 р. можна вважати і відмову нотаріату у власній внутрішній структурі, тоді як усі нотаріальні законодавства європейських країн надавали нотаріусам право на створення професійних об'єднань. Для успішної діяльності і розвитку нотаріату, і це було доведено європейською практикою, необхідною є організація його на корпоративних началах. Адже корпорації нотаріусів мають представляти інтереси стану, порушувати перед урядом клопотання щодо вирішення наболілих проблем у сфері нотаріальної діяльності, піднімати моральний професійний рівень нотаріусів шляхом здійснення нагляду за службовою діяльністю, надавати допомогу у вирішенні різноманітних

складних, заплутаних і спірних питань з нотаріальної практики і діловодства. Нотаріуси ж Російської імперії, по волі законодавця, були позбавлені можливості відчутти переваги корпоративної організації.

Нагляд за діяльністю нотаріусів Російської імперії разом з дисциплінарною владою над ними був покладений на суди. Проте не були вироблені правила здійснення подібного нагляду і пов'язаного з ним обов'язку піклування про потреби нотаріусів з боку судових органів. А тому судові органи, переобтяжені виконанням своїх безпосередніх обов'язків, ніколи не виявляли ініціативи в цьому напрямі. Як наслідок, нотаріуси фактично не мали можливості спілкуватися між собою щодо питань, пов'язаних із їхньою професійною діяльністю. Нотаріуси були змушені знаходити вихід із такого становища у проведенні приватних зібрань. Про це свідчить Протокол приватних зборів нотаріусів округу Одеського окружного суду, що відбулися 10 і 21 листопада 1913 р. Збори проходили в приміщенні Одеського окружного суду під керівництвом його Голови А.Н. Гейда, за участю членів суду, старшого нотаріуса, двох його помічників і 24 нотаріусів. Головуючий, вказуючи на важливе значення подібних зібрань у житті нотаріату, що мали на меті вирішення практичних і теоретичних проблем із нотаріальної практики, зазначив, що рішення і постанови зборів мають академічний і деякою мірою моральний характер і не є обов'язковими до виконання нотаріусами [7, с. 2].

Однією з вимог, що ставилася до кандидата на посаду нотаріуса, було внесення майнової застави. В юридичній літературі кінця XIX – поч. XX ст. неодноразово порушували питання про скасування відповідної статті нотаріального положення чи хоча б про пом'якшення її вимог, наприклад, щодо осіб з вищою юридичною освітою. Призначення і звільнення нотаріуса повністю залежало від волі однієї особи – старшого голови судової палати, при цьому протекціонізм був не винятком, а, радше, правилом. Пропозиції про введення в процес призначення на посаду колегіального принципу залишалися поза увагою.

Однією з основних причин незадовільного стану нотаріального інституту в Росії вважалася складна і багатоступенева процедура укладення і посвідчення актів на нерухоме майно. Нотаріальним положенням 1866 р. для здійснення актів щодо нерухомого майна було передбачено дві нотаріальні інстанції: одну – нижчу в особі нотаріусів, яких на практиці іменували молодшими (хоча Положення такої назви не використовує), а іншу – вищу, якою керували старші нотаріуси. Такий своєрідний порядок укріплення прав на нерухоме майно був лише в Російській імперії і на практиці призводив до обтяжливого формалізму, тяганини і, як наслідок – до зловживань та сваволі старших нотаріусів. Існуюча за кордоном протокольна форма складання нотаріальних актів – проста, легка, розумна – була предметом постійних заздрощів російських нотаріусів. На оформлення документів щодо звичайних кріпосних актів (купча, закладна, даровизна) затрачалося близько 5–6 год. Виклад довгої і ускладненої форми проекту угоди займав 3–4 сторінки. Проект записували слово в слово в актову книгу, детальний зміст – в реєстр, короткий зміст – в книгу зборів, притому не варто забувати, що все це в кожній книзі мало бути підписане сторонами, свідками і нотаріусом. Згодом нотаріус виготовляв виписки з актової книги: дві з них – віддавали контрагентам; третю – передавали старшому нотаріусу, а четверту – залишали в архіві нотаріуса. Отже, акт дослівно переписували не менше як п'ять разів.

До числа обтяжливих для нотаріуса і його клієнтури вимог належали також обов'язкова присутність при складанні нотаріального акта свідків та необхідність

розписки в угоді за неграмотних її учасників. Часто сторони з'являлися до нотаріуса без свідків, тому доводилося мати поряд так званих «чергових» свідків. Їхня постійна присутність ускладнювала роботу і, крім того, вони були постійним джерелом витоку інформації про укладені угоди.

Негативно на становище нотаріальних органів вплинув і визначений нотаріальним Положенням порядок оплати праці нотаріусів. У той час як законодавство розвинутих європейських держав, що стало взірцем для Положення 1866 р., передбачало оплату суворо за таксою і лише у виняткових випадках дозволяло добровільну угоду нотаріуса з клієнтом, причому під контролем нотаріальної палати і суду, ст. 208 російського закону встановлювався протилежний порядок. Добровільна угода з клієнтом була правилом, а оплата, згідно з таксою, винятком. Таке становище спричинило масу непорозумінь і нарікань, поставило нотаріусів у фальшиве становище перед суспільством, перетворило їх у напівчиновників і напівкомерсантів.

Нагляд за діяльністю нотаріусів Російської імперії разом з дисциплінарною владою над ними був покладений на суди. Нагляд окружний суд здійснював на підставі ст. 249 Установлення судових установ. Відповідно до ст. 261 цього закону, посадові особи судового відомства підлягали відповідальності або в порядку дисциплінарного провадження, або за вироком кримінального суду. У першому випадку на нотаріуса накладалися такі стягнення: попередження, зауваження, догана, арешт до семи діб. Згідно з Положенням про нотаріальну частину 1866 р., звільнення нотаріуса в позасудовому порядку допускалося лише у випадках прохання нотаріуса, витрати і непоповнення застави, тяжкої і тривалої хвороби (понад 1 рік). У всіх інших випадках звільнення відбувалося лише згідно з постановою суду. 24 квітня 1887 р. Положення було доповнене ст. 59, яка передбачала можливість позасудового звільнення нотаріуса практично за будь-який недолік по службі чи ганебну, антиморальну поведінку поза роботою. Окружний суд набув права розглядати упущення чи проступки нотаріуса в розпорядчому засіданні, і, винісши ухвалу, передавати матеріали старшому голові судової палати, який одноособово вирішував питання про звільнення нотаріуса. Його рішення було остаточним і оскарженню не підлягало.

Кількість нотаріусів у містах і повітах визначалася Міністерством юстиції, яке, за узгодженням з Міністерствами внутрішніх справ і фінансів, встановлювало, враховуючи певні обставини і кількість населення, окремі розклади нотаріусів для кожного міста і повіту. Законодавець, бажаючи полегшити контроль над нотаріусами і залучити до справи «чесних діячів», обмежував їхню кількість, сподіваючись цим забезпечити їм нормальні прибутки і скоротити можливу конкуренцію. Наприклад, станом на 1880 р., згідно з розкладом, у Харкові і Херсоні діяло шість нотаріусів, у Києві – сім, в Одесі – п'ятнадцять, у Сумах, Полтаві, Чернігові, Стародубі, Ніжині, Сімферополі, Ізюмі – по чотири нотаріуси, в Житомирі, Кам'янці-Подільському, Бердичеві – по троє, в Умані і Луцьку – по двоє нотаріусів. Згодом Державною Радою було встановлене загальне правило: кількість нотаріусів для кожної місцевості встановлювалася із розрахунку не більше як троє нотаріусів на 10 тис. населення [8, с. 50]. У місцевостях, де присутність нотаріуса визнавалася необхідною, але бажаючих зайняти вакансію не було, передбачалося призначення нотаріуса урядом. Нотаріус вважався державним службовцем, користувався пільгами і правами на рівні з секретарями окружних судів, отримував платню із державної скарбниці. Статтею 2 Положення (зі змінами і доповненнями 1889 і 1890 рр.) встановлювалось правило, згідно з яким «в тих

містах, містечках, посадах і селищах, в яких або зовсім не належало мати нотаріуса, чи хоча і належало, але посада його була не зайнята, засвідчення явки актів, за правилами Положення, покладалось на мирових суддів чи міських суддів, а в повітових містах, включених до складу земських дільниць, повітовим членом окружного суду».

Отже, провівши реформу суду і судочинства за зразком і принципами, виробленими Західною Європою, російські реформатори стосовно нотаріату далеко не пішли. Укладачі нотаріального положення не до кінця зрозуміли, яке величезне значення відіграє нотаріат у житті держави. Про це свідчать такі недоліки Положення про нотаріальну частину, як низький віковий, освітній і моральний цензи, великі застави, легкий іспит, відсутність екзаменаційної комісії нотаріусів, невизначеність службового становища, наявність добровільної домовленості з клієнтом відносно оплати нотаріальних дій, двоступенева система укріплення прав на нерухоме майно, брак корпоративного начала в організації нотаріату.

Проте Положення про нотаріальну частину, незважаючи на всі його недоліки, створило універсальний інститут нотаріату, змінило попередній хаос на відносний порядок, встановило місце нотаріату як органу публічної діяльності в системі судового відомства.

Список використаної літератури

1. Проект новой редакции положения о нотариальной части. Приложение к № 9 Журнала Министерства юстиции. – 1904. – Ноябрь. – 122 с.
2. Объяснительная записка к проекту новой редакции положения о нотариальной части. – Ч. 1. – СПб., 1904. – 386 с. – С. I-LVIII (Введение).
3. Киевская Старина. – К., 1892. – Кн. XI.
4. *Перозио Н.П.* Записка об устройстве нотариальной части в России / Н.П. Перозио. – М., 1880.
5. История нотариата // Нотариус. – 1997. – № 2. – С. 80–85.
6. *Яроцкий Н.* Замечания на проект новой редакции положения о нотариальной части, составленной в 1904 г. / Н. Яроцкий. – СПб., 1910. – 78 с.
7. Протокол Частных собраний нотариусов округа Одесского окружного суда. – Одесса, 1913. – 7 с.
8. Из истории российского нотариата // Нотариус. – 1997. – № 3. – С. 49–54.

НОТАРИАТ В УКРАИНЕ В СОСТАВЕ РОССИЙСКОЙ ИМПЕРИИ

Л. Шевчук

*Львовский национальный университет имени Ивана Франко
ул. Университетская, 1, 79000 Львов, Украина*

В статье проанализировано организационно-правовые основы нотариата, определенные российской судебной реформой 60-х годов XIX ст., проведенной царской властью и в Украине. Установлено, что Положение о нотариальной части 1864 г., несмотря на его недостатки, создало в Украине отдельный институт нотариата и определило его место как органа публичной деятельности в системе судебного ведомства.

Ключевые слова: нотариальная деятельность, институт нотариата, нотариус, органы нотариального самоуправления.

**THE NOTARIATE IN UKRAINE
UNDER THE RUSSIAN EMPIRE*****L. Shevchuk****Ivan Franko National University of Lviv
Universytetska Str. 1, UA – 79000 Lviv, Ukraine*

The article analyzes the institutional and legal framework of the notary activity under Russian judicial reform of the 60-ies, XIX century. The reform was carried out by the tsarist government and distributed to the territory of Ukraine. The author makes an emphasis that the Regulation on notarial part of 1864, despite its drawbacks, created in Ukraine a separate institution of the notariate and determined its place in the system of the judicial bodies.

Key words: notary activity, institution of the notariate, notary, notary self-governing bodies.

*Стаття: надійшла до редакції 03.10.2012
прийнята до друку 09.11.2012*